

Älven och fallet i Lilla Edet - lockade till sig fyra pappersbruk *Kenth Lärk*

Lilla Edet är känt för pappersbruket som tillverkar köks- och toarullar. Men det är relativt okänt att denna förhållandevis lilla kommun under en period hade fyra pappersbruk.

*Inlands pappersbruk låg på en holme i älven, mellan kraftverket och slussen.
Bilden är tagen omkring 1930.*

För att ta det från början så hade Lilla Edet under minst tre århundraden en omfattande sågverksindustri som senare omvandlades till pappersindustri. Det var naturligtvis vattenfallet i Göta Älv som gjorde det möjligt att driva så kallade sågkvarnar.

Det finns uppgifter om att den första sågkvarnen skulle varit anlagd redan i slutet på 1400-talet. Man vet med säkerhet att staten i början av 1600-talet ägde en såg vid Lilla Edet.

År 1607 blev slussen i Lilla Edet klar. Den första i Sverige. Samma år fick affärsmannen och borgmästaren i Göteborg, Abraham Cabeliau, både slussen och sågverken i förläning av kungen Karl IX.

De som drev sågverken vid Göta älv utsattes för hårda prövningar. Vid kriget med danskarna blev anläggningarna många gånger förstörda. Och ibland var det eldsvådor eller

stark vårflod som raserade dem. På somrarna kunde det hända sågverken periodvis stod stilla grund av lågt vattenflöde.

Gång på gång byggdes dock sågverken upp igen och anläggningarna utvecklades. Handelsmannen i Göteborg, Petter Ekman, introducerade i mitten av 1700-talet det så kallade holländska sågningssättet med mångbladiga sågar vilket innebar en kraftigt ökad produktion.

På 1770-talet var cirka 200 personer sysselsatta vid eller i anslutning till sågverken. Anläggningarna i Lilla Edet betraktades på 1700-talet som Sveriges främsta. På 1830-talet fanns det totalt 12 sågverk vid älven.

Älvsborgs pappersbruk eldhärjades 1929 och byggdes aldrig upp igen.

Omvandlingen

I mitten av 1800-talet hamnade sågarna i två ägares händer. Den ene var firma Hichens, Seaton & Hichens i Göteborg. Den andra ägaren var Erik och Michael Koch i Uddevalla. På 1870-talet hamnade sågverksägarna i ekonomiska svårigheter och det var då som brukspatron C. Emil Haeger kom in i bilden.

År 1886 hade han köpt in samtliga sågverk och därmed var denna industriepok till ända i Lilla Edet. På platsen där sågarna legat byggde Haeger ett pappersbruk. Det som idag är Lilla Edets pappersbruk och sedan 2017 ingår Essity efter att ägaren SCA delats upp i två bolag. I artikeln här intill kan ni läsa om pappersbrukets historia och utveckling.

Det dröjde inte många år, närmare bestämt till 1896, innan det startades ett pappersbruk till, Inlands Pappfabrik AB. Denna gång på den västra sidan av älven, eller rättare sagt på en ö som ligger mellan fallet och slussen. Det började med att brukspatron Petter Larsson köpte

Ströms säteri. Till säteriet hörde holmen där pappersbruket kom att ligga. Petter Larsson är annars mest känd för att ha byggt Thorskogs slott och grundat Thorskogs varv.

I maj 1896 startade den första pappmaskinen som också var den första i sitt slag i Sverige. Troligen också i Europa. Tidigare hade papp endast tillverkats i ark vid små maskiner och man var tvungen att torka arken i luften. Nu trädde Inland in på marknaden med en pappmaskin för industriell tillverkning i stor skala. En av ägarna hette P. Axel Hellström som också var brukets disponent.

Under 1920-talet moderniserades bruket med elektrifiering och installation av motorer och transformatorer. År 1933 ändrade företaget namn till Inland AB. Vid denna tid tillverkade fabriken bland annat kartong, bokbindarpapp, biljettpapp, kuvert-, affisch-, och omslagspapper.

Efter andra världskriget genomfördes en modernisering och ombyggnation av bruket. Bland annat fick fabriksbyggnaden en tredje våning. Under storhetstiden på 1950-talet hade Inland 240 anställda.

Götaraset inträffade den 7 juni 1957. Här pågår uppröjningen efter raset på Göta Sulfits fabriksområde.

Ny ägare

År 1961 fick fabriken ny ägare då Munkedals Bruk köpte Inland. Man ägde därmed två kartongfabriker som marknadsfördes under namnet Inland Djupafors.

I mitten av 1980-talet var bruket nedläggningshotat och det beslutades att produktionen skulle koncentreras på kartong för gipsskivor. I slutet av 1980-talet var produktionen uppe i 30 000 ton per år.

I samband med krisen under början av 1990-talet drabbades Inland av minskad orderingång, produktionen föll och det ekonomiska resultatet blev sämre. År 1995 köptes bruket av det tyska familjeföretaget Gebr. Knauf Westdeutsche Gipswerke.

Det innebar att produktionen helt anpassades för tillverkning av returfiberbaserad gipsskivekartong och 2010 uppgick exporten till 90 procent. Det mesta av exporten gick till andra Knauf-fabriker i norra Europa.

Men lönsamhetsproblemen fortsatte och 2012 beslutade ägarna att Inland skulle läggas ner. Därmed blev 85 anställda av med sina arbeten. Motiveringen var bland annat att pappersindustrin går mot färre, men större enheter och eftersom pappersbruket låg på en ö så fanns det en gräns för hur stort bruket kunde bli. Byggnaderna revs 2013.

Göta Sulfit

Bruk nummer tre var Göta Sulfit AB som etablerades 1905 i samhället Göta, ett par kilometer söder om Lilla Edet. Grundaren var en brukspatron som hette G T Lindstedt och tidigare hade verkat vid fabriker i Värmland.

Det började med att Lindstedt köpte säteriet Haneström som låg vid älven. Där byggde han sulfitfabriken för tillverkning av pappersmassa. Första koket av sulfitmassa vid fabriken gjordes den 12 december 1906.

Bolaget fick dock ekonomiska problem och det slutade med att bankerna tog över verksamheten i början av 1920-talet. En disponent som hette Gösta Ryding fick uppdraget att förvalta bolaget och 1929 övertog han hela verksamheten.

Ryding sålde direkt bolaget vidare till ett antal svenska och danska pappersbruk. Göta blev alltså de aktieägande pappersbrukens gemensamma sulfitfabrik. Lilla Edets pappersbruk var ett av de bolag som hämtade sulfitmassa från Göta. I slutet av 1930-talet tillverkades cirka 35 000 ton pappersmassa på Göta. Företaget hade då cirka 300 anställda.

Uddeholm köpte bruket 1945 och senare ägare var Rottneros, Vänerskog och Södra skogsägarna.

Göta Bruk kommer för alltid att vara förknippat med en naturkatastrof – Götaraset som inträffade den 7 juni 1957. Jordskredet skedde till största delen inne på fabriksområdet och halva sulfitfabriken raserades och gled ut i älven. Svallvågen var så kraftig att ett tegelbruk på andra sidan älven förstördes. Tre personer omkom vid raset och flera skadades.

Driften kunde så småningom återupptas och verksamheten vid bruket drevs vidare till hösten 1980 då Södra skogsägarna bestämde sig för att lägga ner Göta Buk.

En vy över Göta Sulfit. Notera de enorma upplagen av massaved. Fotot är taget kring 1940.

Kort historia

”Sällan har väl ett industriföretag så misslyckats som vad Älvsborgs pappersbruk i Lilla Edet gjort.” Denna beskrivning fanns 1923 att läsa i en tidningsartikel. Älvsborgs pappersbruk startade sin verksamhet 1918 - 1919 och det låg vid älven cirka en kilometer uppströms kraftverket. Man tillverkade främst omslagspapper.

Finansiella svårigheter gjorde att tillverkningen ställdes in under åren 1923 - 1926. Efter ombyggnad och installation av en ny pappersmaskin återupptogs produktionen under namnet Älvsborgs Pappersfabriks Nya AB. Kapaciteten var cirka 4 000 ton per år.

Bruket var under olika perioder utarrenderat, men ingen av arrendatorerna lyckades skapa en stabil verksamhet. År 1929 förstördes pappersbruket av en brand och byggdes sedan inte upp igen. En stenbyggnad fanns kvar och där etablerades ett cementgjuteri.